

Onderzoek naar het vertellen van verhalen: de eerste resultaten

Het belang van genre-kenmerken

Voor mijn basisschoolproject 'taalontwikkeling door middel van verhalen vertellen, verzinnen en schrijven' volg ik vanaf groep 5 drie jaar lang vijf leerlingen op twee basisscholen: de katholieke basisschool de St. Martinusschool in Volenhove en de openbare basisschool De Krullebaar in Zwolle.

Tekst: Ietje Pauw

In dit nummer presenteer ik de eerste onderzoeksresultaten. Maar eerst zal ik ingaan op de inhoud van de lessen.

In groep 5 van De Krullebaar en de St. Martinusschool worden verhalen verteld, veel verhalen. En er is veel plezier. Zowel de leerlingen als de leraren beleven veel plezier aan het verhalenproject. Het project bestaat uit vier thema's met aandacht voor verschillende verhaalelementen. Elk thema bestaat uit zes lessen.

Onderzoek doen kost altijd veel tijd. Terwijl de leerlingen al bezig zijn met het derde thema, doe ik als onderzoeker verslag van het eerste thema dat over dieren gaat: leuke, verdrietige en grappige gebeurtenissen over huisdieren, over kriebelbeestjes en over dierentuinbeesten. Het verhaalelement dat het accent kreeg, was het personage: hoe ziet het personage eruit, kun je het personage voor je zien? En een dier is natuurlijk ook een verhaalpersonage. In deze eerste serie kwamen ook de andere verhaalelementen aan bod: gebeurtenis, tijd, ruimte en opbouw van het verhaal.

Dr. Ietje Pauw is lector aan de Katholieke Pabo Zwolle met als aandachtsgebied Reflectie & Rhetorica. Ze zal in de komende nummers verslag doen van haar basisschoolproject taalontwikkeling: Verhalen vertellen, verhalen verzinnen, verhalen schrijven.
Mailadres: i.pauw@kpz.nl

Elke les duurt 2 x 45 minuten. Er is een inleiding met een voorbeeldverhaal, de voorkennis van leerlingen wordt opgehaald, en de leerlingen denken na over een leuke, verdrietige of grappige gebeurtenis die ze beleefd hebben met een dier, een kriebelbeestje of een dierentuin-dier. Een werkblad helpt de leerlingen bij de voorbereidingen. Ook wordt er aandacht besteed aan wat ik noem 'verhaaltaal', dat is taal die specifiek is voor het verhaal. In een dierentuinverhaal komt

andere verhaaltaal voor dan in een verhaal over kriebelbeestjes. Aan de hand van verhalen over gebeurtenissen, foto's, knuffels en boeken komt die verhaaltaal tot stand. De leerlingen inventariseren bijvoorbeeld kriebelbeestjes. Welke kriebelbeestjes ken je? Een teek, mug, larf, pissebed, oorwurm, meikever, lieveheersbeestje, spin. Hoe ziet een pissebed er eigenlijk uit? Hoeveel poten heeft hij? Dan blijkt dat hij een pantser heeft met schubben, kieuwen en borstelpoten. Die woorden heeft een leerling misschien nodig bij het vertellen van een gebeurtenis met een pissebed. En dan worden die woorden verhaaltaal en krijgen ze ook betekenis. Leerlingen vergroten op deze manier hun woordenschat.

In elke les vertelt de leraar zelf ook een verhaal. In de handleiding vindt hij een voorbeeldverhaal. Het is van belang dat leerlingen een gebeurtenis vertellen die ze zelf hebben beleefd. Ze denken na over wat er precies gebeurde, over de namen van personages, over de opbouw van het verhaal. Ze hoeven dit echter niet te verzinnen, bovendien houdt het verzinnen voor leerlingen vaak in dat ze de TV nadoen. Het zelf verzinnen, het zelf bedenken van een verhaal, is één van de moeilijkste aspecten van het verhalen vertellen. Daar is een aparte didactiek voor nodig, in groep 6 leren we leerlingen dit. De werkbladen ondersteunen leerlingen bij het construeren van hun verhalen. In de werkbladen worden vragen gesteld over bepaalde verhaalelementen die een rol spelen bij de gebeurtenis. Enkele voorbeelden zijn: mijn zielige verhaal gaat over een zielige poes / hond / cavia / konijn / kip... Wat gebeurde er? Wat is zo zielig? Waar gebeurde het? Wanneer gebeurde het? Deze vragen helpen de leerling bij de voorbereiding van zijn verhaal en maken het verhaal ook vollediger.

Hier volgt een voorbeeldverhaal uit de handleiding voor de leraar: een verhaal over een zielige gebeurtenis met een huisdier.

's Avonds kwam Max niet thuis. Dat was vreemd, want als ik rammelde met de brokjes, kwam hij altijd onmiddellijk en in een paar happen schrokte hij alle brokjes naar binnen. Maar nu niet. Ik liep langs de huizen in mijn straat en riep zijn naam. Ook mijn moeder was ongerust. Toen het al 10 uur was, moest ik naar bed. Maar ik kon niet slapen. Telkens liep ik naar beneden om te kijken of Max al door het kattenluikje naar binnen was gekomen. Maar er was geen Max. En ook de volgende ochtend niet. Samen met mijn moeder ging ik weer zoeken. "Max, Max, waar ben je?", riep ik. Opeens hoorde ik een heel zacht geluidje. Was dat Max? Ik hoorde het weer, bij de heg. Daar lag Max! Maar wat vreselijk, hij lag heel stil en kon alleen zijn kopje een beetje oprichten. Mijn moeder pakte hem voorzichtig op. Er zat bloed aan zijn bek, zijn voorpootjes hingen slap. "We gaan onmiddellijk naar de dierenarts", zei mijn moeder. Ik hield Max dicht tegen me aan, af en toe rolde er een traan op zijn vacht en zo reden we naar de dierenarts. Hij onderzocht Max meteen, Max was waarschijnlijk aangereden door een auto, zijn kaak was gebroken, die moest met een draadje weer vastgezet worden. Max moest onder narcose geopereerd worden en om 5 uur mocht ik hem weer ophalen. Toen ik hem kwam halen, was hij nog helemaal suf. Ik kreeg een tube met krachtvoer mee. Volgens de dierenarts zou Max die sliertjes heel lekker vinden. Zo lekker dat hij de pijn in zijn bek even zou vergeten. Gelukkig is Max weer helemaal beter geworden. En voortaan kijkt hij beter uit, heeft hij mij beloofd!

De leraar vraagt eerst wat de leerlingen van het verhaal vonden, of ze het een zielige gebeurtenis vonden en waarom. En of ze ook wel eens iets zieligs hebben meegemaakt met een dier. Door deze vragen komen de verhalen los.

Daarna bespreekt de leraar de verhaalelementen:

- personen, wie kwamen er voor in het verhaal? (dieren zijn in een verhaal ook personen)
- gebeurtenis: wat gebeurde er?
- ruimte: waar speelde het zich af? Dat kunnen verschillende plekken zijn.
- tijd: wanneer speelde het zich af? Het speelt zich op een bepaalde tijd af, in een bepaald jaar, in een bepaald jaargetijde, een bepaalde dag of tijdstip.
- opbouw van het verhaal: wat gebeurde er eerst, wat daarna en hoe liep het af?

Vervolgens wordt nagegaan welke verhaaltaal typisch is voor een poezenverhaal. In het voorbeeldverhaal komt de volgende poezen-

verhaaltaal voor: met brokjes rammen, naar binnen schrokken, brokjes, kattenluikje, vacht. Er het bezoek aan de dierenarts levert ook weer specifieke verhaaltaal op: dierenarts, aangereiden, gebroken kaak, narcose, geopereerd, suf, tube krachtvoer. Is er ook verdrietige verhaaltaal? In het voorbeeldverhaal is dat: niet kunnen slapen, zacht geluidje, vreselijk, heel stil liggen, alleen zijn kopje een beetje kunnen oprichten, er rolde een traan op zijn vacht.

De leerlingen hebben vijf vertellessen gevolgd, de zesde les is een presentatieles.

Op beide scholen worden vijf leerlingen gevolgd. Tijdens de presentatieles zijn de verhalen op videoband opgenomen. De verhalen van de vijf leerlingen die voor het onderzoek gevolgd worden, zijn uitgetypt en geanalyseerd.

Laten we nu eens gaan kijken naar kwaliteit van de verhalen die de leerlingen verteld hebben.

Voor dit artikel kies ik twee verhalen, het verhaal van Agnes en van Arjan. De namen zijn niet de echte namen van de leerlingen, maar zijn verzonnen. De tekst is de on gecorrigeerde transcriptie van de video-opname. Ook eh's, ah's, pauzes, gelach van het publiek zijn opgenomen in de transcriptie. Ook als iets onverstaanbaar is, wordt dat aangegeven.

Voor de analyse heb ik gebruik gemaakt van de verhaalelementen die in de lessen en in de werkbladen terugkomen: gebeurtenis, personage, ruimte, tijd, opbouw van het verhaal. Het onderzoek richt zich op de taalvaardigheid van de leerlingen, ik beoordeel de rijkdom van de taal en de aanwezigheid van de specifieke verhaaltaal.

Het dierenverhaal van Agnes uit groep 5

Mijn verhaal gaat over een hond. Uhm Ik ging naar het zwembad met mijn vader en m'n moeder en m'n zusje. We uhh we mochten wel een hond meenemen met het zwembad maar hij mocht niet op de duikplank. En toen sprong ik met mijn zus uhh van de duikplank af en toen rende hij en (onverstaanbaar) daar heb je de hond en toen rende hij er nog op en toen sprong hij en toen sprong hij in het water en toen kwam er een hele grote golf over een mevrouw heen en die was helemaal nat. En toen en toen werd ze een beetje boos op op de uh op de badmeester want die zei er niks van over die hond. En toen moesten we uhh gingen we heel hard lachen omdat uh haar haren heel lang waren en toen zag ze bijna niks meer en uhhh (pauze 3 sec.) uh toen (onverstaanbaar) Zag ze dat we gingen lachen en toen uhh ging ze meteen naar huis met haar spullen en toen uhh toen was de badmeester ook een beetje boos. Maar toen ging die hond ging uhh ging de hond weer overnieuw springen en toen was de badmeester nat. En die was toen uhh die ging naar de baas toe want die was in het gebouw. We gingen uhh toen was het al vijf uur toen gingen we naar huis. En daar uh gingen we uhh een spelletje doen maar toen moest uhh toen moest de hond moest even naar de oppas toe. Want want wij moesten wij gingen uit eten wat het was uh mijn vader en moeder waren uhh uhh twintig jaar getrouwd. En toen uhh gingen we naar een restaurant. En als toen ik uhh thuis kwamen toen was uhh gingen we de hond ophalen (onverstaanbaar) toen gingen

we naar een tante toe van mij maar uhh hij was toen doodgegaan en toen gingen we hem meteen begraven en dit was mijn verhaal.

Analyse

De eerste algemene indruk is dat het een heel aardig eerste verhaal is. Er is sprake van een gebeurtenis die Agnes zelf heeft meegemaakt. Vooral in het begin is de actie in het verhaal goed weergegeven. De analyse ziet er als volgt uit:

Gebeurtenis	Zelf meegemaakt	Lijkt grotendeels authentiek, in het begin is de actie goed weergegeven.
	Verzonnen elementen	Ik heb twijfel bij het huwelijk van twintig jaar, kan vergissing zijn. De dood van de hond komt ook erg onverwacht.
Personages	Aantal personages	Ik-figuur, zus, hond, badmeester, een mevrouw, baas, oppas, vader, moeder, tante.
	Hoofdpersoon beschreven	Nee.
Ruimte	Beschreven	Nee, wel aangeduid: zwembad, huis, restaurant, huis tante.
Tijd	Algemeen, tijdstip	Nee, alleen dat ze om vijf uur naar huis gingen en dat vader en moeder twintig jaar getrouwd zijn.
Opbouw verhaal	Driedeling opening, middenstuk, afsluiting	Eerste zin is overbodig, is geen goede beginzin. 'Ik ging naar het zwembad' zou een opening kunnen zijn. Het middenstuk bestaat uit vier of vijf delen, waarvan alleen het eerste deel uitgewerkt is. Passage over de dode hond is veel te kort en speelt geen rol in het verhaal. De afsluiting 'dit was mijn verhaal' kan veel beter.
Taalgebruik	Rijkdom	Relatief gezien niet slecht.
	Verhaaltaal	In de eerste episode aanwijsbaar, daarna niet meer.

Ben je wakker? (gelach publiek) Euhm nou ik zat... ja ik was wakker. Maar ik zat op mijn DS. De DS? Of D-S? De DS, nou dat maakt niet uit. Demi, doeing, doeing, doeing. Ben je wakker? Ja ik ben wakker. Okee, ga je kleren maar aan doen. Nou eh, doe je kleren maar aan. Doeing, doeing, doeing. Ben je wakker? Ja ik ben wakker. Euh. Doe je kleren maar aan. Okee. Waar gaan we heen dan? De dierentuin. We gaan naar de dierentuin. Okee en ze waren klaar. Www, papa zat achter het stuur. Wat duurt dit lang joh. Eindelijk waren we er. Daar is het hek. Je mag (onverstaanbaar). Ting, ting, ting. M'n tenen (gelach publiek). Papa, we gaan naar de dierentuin. We gaan dansen met een leeuw. Oelaboela, oelaboela (gelach publiek). Met de olifant. Oelaboela, oelaboela. (gelach publiek). We liepen verder. En daar was de uitgang. En we leefden nog lang en gelukkig.

Analyse

De eerste indruk is dat dit geen weergave van een gebeurtenis is, maar een expressieve monoloog met veel nabootsingen van geluiden. Het is wel levendig.

De analyse ziet er als volgt uit:

Gebeurtenis	Zelf meegemaakt	Waarschijnlijk wel.
	Verzonnen elementen	Is niet na te gaan.
Personages	Aantal personages dat (on)duidelijk is	Ik-figuur, papa, en Demi (onduidelijk wie is, kan ook nog de naam van de ik-figuur zijn)
	Hoofdpersoon beschreven	Nee.
Ruimte	Beschreven	Nee,
Tijd	Algemeen, tijdstip	Mooie zonnige dag, vermoedelijk ochtend en waarschijnlijk tijdens de vakantie.
Opbouw verhaal	Driedeling opening, middenstuk, afsluiting	Een (overbodige) pre-opening of een verkeerd geplaatst deel van een inleiding. De titel dekt de tekst niet, het gaat niet over de dierentuin, maar vooral over het opstaan. De opening zou kunnen zijn: "Op een mooie zonnige dag lag ik in bed", maar ook volgende zinnen kunnen zo opgevat worden. In vorm niet gestructureerd, er zijn wel twee episodes te onderscheiden. Er is een afsluiting, maar die is niet passend, hoort bij een sprookje. Het is meer een soort van (poging tot) een monoloog dan een verhaal.
Taalgebruik	Rijkdom	Mager, veel kreten. De zinnen zijn kort, nauwelijks samengestelde zinnen. In de tegenwoordige tijd verteld.
	Verhaaltaal	Meer stripverhaaltaal dan verhaaltaal.

Wat zou Agnes nog moeten leren?

Agnes begint haar verhaal heel goed. Het verhaal zou levendiger worden als ze meer details zou vertellen. De hond wordt bijvoorbeeld helemaal niet beschreven en dat geldt ook voor de boze mevrouw. De opbouw kan beter. Agnes had de gebeurtenis met de hond in het zwembad uitgebreider kunnen weergeven. En hier had ze het bij moeten laten. Het vervolg over het restaurant, de tante en de dood van de hond zijn eigenlijk weer nieuwe gebeurtenissen en stof voor nieuwe verhalen.

In de transcriptie valt het aantal keren 'uh' misschien wel op, maar tijdens de vertelling was dat veel minder duidelijk aanwezig. Wel gebruikt ze vaak de constructie 'en toen'. Dat is een structureringsmiddel, ze denkt na over het vervolg en gebruikt in de denkpauze 'en toen'. Hier kan ze ook andere woorden voor gebruiken, bijvoorbeeld 'daarna', 'vervolgens', 'tenslotte'. Deze vorm van verhaaltaal moet ze nog leren gebruiken.

Het dierentuinverhaal van Arjan uit groep 5

Mijn verhaal gaat over de dierentuin. Op een mooie zonnige dag lag ik in bed. Wie was dat? Vakantie (onverstaanbaar) Vakantie. Papa! (gelach publiek) Euh, wanneer gaan we weer eens een keer naar de dierentuin? Even na denken hoor. Eeeuhm, nou ik ga even douchen. Douche of nee kleren uit. Douche aan en zeep. Aarwh aarwh. (gelach publiek) Douche uit. Handdoek en afdrogen wwwfff wwwfff (gelach publiek) aaaah. Naar boven. Handdoek af. Kleren pakken en snel aandoen. Want anders ziet iemand me, dat mag niet. (gelach publiek) Kleren aan doen en tanden poetsen. Tandborstel. Tandpasta. Zoo huppakee. Wwwfff pss. Klaar. Aaaaah. Papa. Ben je klaar met nadenken. Euhm, kunnen we vandaag naar de dierentuin? Dat weet ik niet, dat weet jij toch? Ga maar achter de computer, kijk maar even. Nou, computer. Aan, stopcontact. Auw. www.emmen.nl. O ja, enter. Euh, zondag vanaf half tien open. Papa, naar welke dierentuin gaan we? Waar we altijd heen gaan, Emmen. Hier staat Emmen. Emmen. Nou Emmen, okee. Euh dat heb ik nu al ingevoerd. Euh half tien is het open. Okee dan gaan we. Laptop dicht. Neerzetten. Klaar. Papa, kleedt je maar aan. Roep jij Demi even. Doeing, doeing, doeing. (gelach publiek)

Wat zou Arjan nog moeten leren?

Eigenlijk nog heel veel. Hij moet allereerst leren wat de kenmerken van een verhaal zijn. Verder houdt hij zich niet aan de opdracht: vertel een gebeurtenis met een dierentuindier. Arjan vertelt geen gebeurtenis, hij geeft zijn gedachten weer en somt een aantal losse handelingen op die nauwelijks verband met elkaar houden. In Vertel eens... 2009/1 p. 50 schrijf ik dat in een verhaal altijd een reeks gebeurtenissen zit die met elkaar te maken hebben. Dit is geen verhaal, maar eerder een expressieve monoloog. Ook is er geen verhaaltaal, maar doet zijn taalgebruik met de vele kreten eerder denken aan stripverhaaltaal.

Toch kan dit verhaal van Arjan ook een weergave van een gebeurtenis worden.

Dit vertelt Arjan:

Papa! (gelach publiek) Euh, wanneer gaan we weer eens een keer naar de dierentuin? Even na denken hoor. Eeeuhm, nou ik ga even douchen. Douche of nee kleren uit. Douche aan en zeep. Aarwh aarwh. (gelach publiek) Douche uit. Handdoek en afdrogen wwwfff wwwfff (gelach publiek) aaaah. Naar boven. Handdoek af. Kleren pakken en snel aandoen. Want anders ziet iemand me, dat mag niet. (gelach publiek) Kleren aan doen en tanden poetsen. Tandborstel. Tandpasta. Zoo huppakee. Wwwfff pss. Klaar. Aaaaah. Papa. Ben je klaar met nadenken.

Met kleine verbeteringen is er dit verhaal ook van dit maken:

Papa, zullen we naar de dierentuin gaan? Ik wil zo graag eens de leeuwen zien en naar de olifanten. Papa, zullen we vandaag gaan? Nou daar moet ik even over nadenken, ga je maar vast douchen en aankleden, dan vertel ik straks wel of we zullen gaan. Ik kan heel snel hoor pap, dus je moet wel snel nadenken. Ik ren naar de badkamer. Pyjama uit, douche aan en ahhh ik laat het lekker warme water over me heen stromen. Dit keer niet te lang, want ik moet opschieten. Snel was ik me met zeep, spoel de zeepresten af. Handdoek pakken en afdrogen. De handdoek sla ik om, ik heb geen zin om in mijn nakie door het huis te lopen. Op mijn kamer kleeft ik me snel aan. Nog even mijn tandenpoetsen. Zo hupsakee, klaar. Naar beneden, naar papa. Ik ga voor hem staan en vraag: Papa, ben je klaar met nadenken?

Nu is er wel sprake van een gebeurtenis en is er meer sprake van verhaaltaal.

Het belang van genre-kenmerken

Arjan kent de regels niet van het verhaal, terwijl Agnes die regels wel beheerst. Daarom is het verhaal van Agnes ook een beter verhaal. In de lessen zullen we dan ook (nog) meer aandacht moeten besteden

aan de genre-kenmerken van het verhaal. En die constatering is al een mooie eerste opbrengst van dit project. Met dank aan Janet Coppens en Wieke Logtenberg voor de transcriptie van de video-opnames.

Bibliografie

Pauw, Ietje (2009). Vertellen: wat is een gebeurtenis? Vertel eens... 2009/1 p. 50-51.

Stichting Een school vol van verhalen

Stichting Een school vol van verhalen heeft tot doel het stimuleren van het vertellen in het onderwijs.

Om dit doel te realiseren is er een projectbureau opgericht met drie werkvelden:

- Ontwikkeling en onderzoek
- Advies en begeleiding
- Producten en diensten

Stan Fritschy is de leider, aanspreekpersoon en professioneel medewerker van het Projectbureau Een school vol van verhalen. Hij adviseert, bezoekt en begeleidt scholen bij initiatieven om het vertellen een plek in het onderwijs te geven.

Willem Vroom en John Beumer vormen samen met het bestuur van de stichting Een school vol van verhalen. John heeft de afdeling PR onder beheer. Hiervoor werkt hij nauw samen met Cor Sellenrode, het vierde lid van het projectbureau. Zowel Cor als John zijn daarnaast actief met het initiëren van, en participeren in, bijzondere vertelprojecten.

Voor meer informatie, vragen, ideeën, begeleiding en coaching kunt u contact opnemen met:

Stichting Een school vol van verhalen
E-mail: eenschoolvolvanverhalen@planet.nl

Voor informatie over het Projectbureau richt u uw mail aan Stan Fritschy. Voor contact met de afdeling PR en publiciteit richt u uw mail aan John Beumer.

Site: www.eenschoolvolvanverhalen.nl